

2023. április 12.

BUBORÉKHATÁROK

avagy

„A valóság zenei képe“

Mintegy huszonöt esztendeje, az 1998-ban tartott győri orgonakurzusom táján kezdett derengeni számomra, hogy a négyeshangzatokon túlmutató harmóniai jelenségek még Kodály országában is ugyanúgy örök rejtélyek maradnak a legtöbb orgonista zenei világképében, mint a nyugati mesterkurzusaim résztvevőinél. A zene teljességére törekvő, egyben a tudatosabb kottaolvasást, könnyebb fejbőljátékot és az improvizációt is megcélzó kurzusaim során az amúgy tehetséges fiatal diplomások gyakran már egy-egy alterált négyeshangzat felismerésével is hosszú percekig küszködtek, nem is beszélve a komplexebb akkordtípusokhoz való reménytelen viszonyukról.

Az ilyen helyzetekből kiinduló, mindig kölcsönösen őszinte beszélgetéseinkben aztán hamarosan kiderült, hogy az előadási darabjaikat virtuózan játszó muzsikusként összhangzattani ismeretei rendszerszintűen a kétszáz évesnél régebbi zenék buborékjára szorítkoztak. Lassanként felfogtam, hogy a repertoárzenénkben már legalább száz esztendeje körülöttünk zengő ötös-, hatos- és heteshangzatok sajnos még a főiskolát végzettek számára is többnyire nagyon messze, egy közismert népmesei fordulattal szólva „még az üveghegyeken is túl“ vannak. Időközben már nem csodálkozom azon, hogy ritka az olyan muzsikusként, aki egyszer már *szándékosan* is (tehát nem csak véletlenül és észrevétlenül, egy-egy betanult repertoárdarab eljátszásakor) leütött például egy nónakkordot a zongorán, sőt minden ok nélkül, „csupán“ a saját *kreatív kíváncsisága* folytán esetleg még ennek a fordításait és a tág felrakásait is kipróbálta volna a billentyűkön. Vajon mennyi „felezési idő“ lesz még szükséges ahhoz, hogy egyszer majd a kétszáz évesnél fiatalabb harmóniai jelenségek is bekerüljenek az összhangzattani anyagtervekbe és ezáltal az előadóművészek, különösképpen az orgonisták világképébe?

Jóval súlyosabb probléma, hogy a zeneelméleti oktatás buborékjában a harmonizálás elsajátítása nem játszik szerepet. Ennek a következményei csak az orgonistáknál válnak hallhatóvá, mivel a klasszikus képzésen áthaladók között főleg ők jutnak el a zeneelmélet gyakorlati hasznosításáig. Az elemzés nem fáj, a papír türelmes médium, ám egy dallam harmonizálásánál rögtön kiderül, hogy mennyit ér Riemann funkcióelmélete: *ezeknek az ónémet zeneelméleti babonáknak ugyanis semmilyen kreatív kihatása nincsen.*

Azok a nagyszerűen improvizáló, velem állandó kapcsolatban álló nemzetközi kollégáim, akik tanárként is tevékenykednek, már számtalanszor igazolták vissza azt a tapasztalatot, hogy a funkcióelmélet a zenei gondolkozásunkban és a növendékeink fejlődésében semmilyen szerepet nem játszik – ugyanúgy, mint ahogyan nálam sem. Ennek a kreatív kisebbségnek a véleménye a zeneelmélet buborékjában „persze” nem releváns, hiszen abban nem kell sem harmonizálni, sem improvizálni, így tehát *a tantervi nyomorúságok szekere évről évre, vizsgáról vizsgára zavartalanul döcöghet tovább.*

Ennek a helyzetnek az egyházzenei, vasárnaponként világosan hallható következményeit illusztrálандó, leírom két idevágó magyarországi élményemet. 2007-ben, néhány hónappal az „Alternatív koráliskola” megjelenése után részt vettem egy református istentiszteleten, amelyen egy orgonadiplomával rendelkező főiskolai tanár kántorizált. Boldogtalanul hallgattam, ahogyan a 8. zsoltár mind a kilenc saját harmonizálású strófájában mindig ugyanazokon a helyeken, és mindig pontosan ugyanazok a fájó, banális ügyetlenségek léptek fel. Utána aztán együtt ebédelve és hosszan elbeszélgetve, a kolléga egyszer csak elővette a Gárdonyi-Karasszon „Alternatív koráliskola” nyomdafriss példányát, és idegenkedve megkérdezte: „Ezt kinek írtatok tulajdonképpen? Vajon ki fogja ezeket a letéteket egyáltalán eljátszani?”. Erre felidéztem neki a délelőtti istentiszteleten hallott problémákat, és a kottát fellapozva megmutattam, hogy ez a kiadvány a 8. zsoltárhoz például három különböző Gárdonyi-letéteket közöl (könnyű + átlagos + igényes), így ez az anyag akár valamennyi strófa változatos kíséretét is biztosíthatta volna. Kollégánk, aki ezzel szemben hallhatóan szenvedett az orgonán és inkább kilenc versszakon át hagyta szenvedni a gyülekezetét a letétei alatt, szemmel láthatóan elgondolkozott a véleményem hallatán.

Az ő kérdésfelvetése mindazonáltal nagyon is életszerű volt. Ez akkor derült ki, amikor évekkal később megnéztem egy magyar református istentisztelet TV-közvetítését, amelyen az a diplomás orgonista kántorizált, aki 2010-ben recenziót írt a „Reformátusok Lapja” számára az akkortájt megjelent „Református korálkönyv I – Genfi zsoltárok” című kiadványról. Ezúttal is felcsendült a 8. zsoltár, ismét az orgonista saját (és sajnos szintén ügyetlen) harmonizálásában, egy gyöngye intonációval bevezetve. Utána megkérdeztem őt, hogy vajon ismeri-e az „Alternatív koráliskolát”, illetve a „Harmincöt orgonakorált” (ez utóbbi egy intonációt is tartalmaz a 8. zsoltárhoz). Visszajelzett, hogy igen, mindkét kiadvánnyal rendelkezik, de ezúttal inkább improvizált.

Ez a két történet egy további buborékot is dokumentál: éspedig azt, hogy mindig voltak és vannak olyan kántorok, akik abban a hiszemben, hogy ők állítólag jól tudnak szabadon harmonizálni, a zenei eredményektől függetlenül még büszkék is arra, hogy ők mindig csak néhány perccel az istentisztelet előtt kapják meg az énekszámokat . . .

A fent leírt ambivalens viszonyok a most készülő református korálkönyv munkálatait is érintik, de itt reménység szerint talán sikerül *átjárhatóvá tenni a buborékhátárokat.* Ugyanerre a feladatra céloztam már a 2006 nyarán Debrecenben tartott előadásomban is:

„A gyülekezeti ének bevezetése és kísérete, az istentiszteleti orgonajáték minősége úgy alapozható meg a legjobban, hogy ha az orgonatanítást kiegészíti egy olyan tantárgy is, amely a különféle stílusok elemző összhangzattanának és formatanának felismeréseit alkalmazva gyakorlati, és egyben zeneszerzői igényű útmutatást tud adni a liturgikus orgonajátékhoz. A műzene egyéb előadóival szemben ugyanis az orgonista tevékenysége az egyetlen, amelyben a hangszerjátékon túlmenően évszázadok óta mindmáig szervesen összekapcsolódnak az improvizáció és az alkalmazott zeneszerzés követelményei. Szeretném remélni, hogy egyszer talán majd ki tud alakulni Magyarországon egy olyan egyházzenei-generáció, amelyik képes lesz megalkotni egy új korálkönyvet is . . .”

A főiskolák tantervi buborékja erre a feladatra még ma sem készíti fel az orgonistákat, és ennek a következményeivel most éppen a korálkönyv szerkesztőbizottsága is szembesül: vajon ki és milyen színvonalon tudja megírni az új letéteket? Vajon hol maradnak a Zeneakadémia egyházzenei tanszakának protestáns tanárai, illetve a középgeneráció orgonadiplomás, koncertképes, közismert református kántorai Budapesten, Debrecenben és másutt? Hiszen nekik a vasárnaponként improvizált letéteiket éppen csak fel kellene jegyezniük a készülő új korálkönyv számára. Arra nézve természetesen nincsen semmilyen előírás, hogy egy diplomás, doktorált orgonistának vajon illik-e távol tartania magát a saját egyháza javára készülő korálkönyv emberöltőnként legfeljebb egyszer előforduló munkálataitól, azonban a főállásban többnyire tanárként dolgozó kántorok számára a felsőoktatási törvény doktorálási és habilitációs előírásainak a teljesítése munkahelyi és pályafutási előnyökkel jár. Ez a helyzet már kijelöli, illetve meghatározza az egyéni prioritásokat is, viszont még a legszebb-legjobb doktori és habilitációs címek sem tudják pótolni a dallamharmonizálás képességét.

Tudom, hogy sem a főiskolai tantervek optimalálása, sem az egyházzenei köztudat javítása nem tartozik egy korálkönyvi bizottság feladataihoz. Nálam csupán egyfajta életrajzi véletlen az a tény, hogy évtizedek óta szenvedélyesen (és többnyire sikertelenül) *keresem a különféle buborékok átjárhatóságait*, mivel nehezen viselem el az istentiszteletek zenei valósága és a „kulturális müpacsillogás“ buborékja között tátongó hatalmas szakadékot.

Köszönöm a nyájas olvasó türelmét!

Gárdonyi Zsolt